

Абдурахмонов Х.И.
Уритувчи
Тошкент фармацевтика институти

ТАЛАБА-ЁШЛАРНИНГ ИННОВАЦИОН ТАФАККУРИНИ ЮКСАЛТИРИШДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Жаҳон миқёсидаги глобаллашув тизимида иқтисодий ресурсларнинг энг муҳим манбалари сифатида билим ва инновациялардан фойдаланиш асосида ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлиги ўсиши янги парадигмаси шаклланимоқда. Ўзбекистон ҳам жаҳон иқтисодий тизимига кирган ҳолда, давом этаётган жараёнлардан четда қолиши мумкин эмас, шунинг учун тегишли иқтисодиётни яратиш бўйича инновацион стратегияни ишлаб чиқиш XXI асрнинг биринчи ярмида унинг ривожланишининг асосий йўналиши ҳисобланади. Бундай шароитда мамлакатнинг инновацион ривожланиш стратегиясини шакллантиришнинг фалсафий асосига айланадиган яхлит қарашлар тизимини ишлаб чиқишни тақозо этади. Бундай яхлит тизим, бизнинг фикримизча, дунёқараш позициясига асосланиши керак, унинг ичида инсон ҳар қандай ривожланишнинг асосий манбаи сифатида тан олинади ва шу билан бирга ҳар доим эришилган ижтимоий муносабатларнинг натижаси ҳисобланади.

Инновацион иқтисодиёт капитализм ривожланишининг босқичи сифатида ижтимоий алоқалар даражаси ва ушбу ишлаб чиқариш турига мос келадиган белги турини назарда тутди. Мамлакатимизда яқин ўтмишда мулкни ижтимоийлаштириш ва бошқарувни режалаштириш ва тақсимлаш механизмига асосланган иқтисодий тизимга эга бўлган Ғарб давлатларидан фарқли равишда жамиятнинг ижтимоий тури ривожланиб, ўзига хос характер тури шаклланди, у ҳанузгача устунлик қилмоқда. Шу муносабат билан давлат томонидан модернизация деб номланган вазифа жамият ва шахсларни инновацион иқтисодиёт талабларига мослаштириш учун жуда кўп техник ва иқтисодий ўзгаришларни талаб қилмайди. Инновацион шахсни шакллантириш замонавийлаштиришнинг асосий йўналиши, инновацион ривожланиш стратегиясини белгилаб берадиган асосий бўғин бўлиб қолаверади. Шунингдек, инновацияларнинг онтологик асосларидан мавзунини танлаш ва асослашни тўғридан-тўғри аниқлаш мавжуд.

Инновацион иқтисодиёт билимларга, янги гоялар ва технологияларга асосланади, унинг яратувчиси шахсдир. Бу шахсга инновацион ривожланишнинг асосий манбаи сифатида мурожаат қилиш зарурияти ва долзарблигини белгилайди. Шу муносабат билан инновацион шахсни шакллантириш концепцияси инновацион ривожланишнинг ижтимоий йўналтирилган стратегиясида муҳим бўғин бўлиб кўринади. Инновацияларнинг илм-фан ва таълимга алоқадорлиги уларнинг маданият билан боғлиқлигини англатади. Шу нуқтаи назардан инновациянинг фалсафий асослари инсон ривожланишини рағбатлантиришга йўналтирилган стратегияни танлашни оқлайди ва янги, янги турдаги шахсият концепциясини ишлаб чиқишга имкон беради. Шунингдек, инновацион шахсни шакллантириш жамиятнинг маданий даражасининг кўтарилиши, ҳаёт сифатининг яхшиланиши ва фаол ҳаётий позициясининг ўрнатилиши билан ҳам характерланади.

2030 йилга келиб, Ўзбекистон глобал инновацион индекс бўйича дунёнинг 50 та етакчи мамлакатлари қаторига киради. Ушбу эзгу мақсадни амалга ошириш учун ватандошларимиз биринчи навбатда интеллектуал капитални тўплашга ҳаракат қилишлари ва моддий ва маиший эҳтиёжлар учун моддий жойларни эгаллашлари керак. XXI аср одатда ахборот асри деб номланади. Инсониятнинг ҳозирги турмуш тарзини ҳисобга олган ҳолда, уни инновацион аср деб аташ керак. Шунинг учун ҳар бир мамлакат ўз тараққиётининг асосини инновациялар орқали мустаҳкамлашга интилади. Шу боисдан ҳам мамлакатимизда ушбу масалага алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Замонавий шароитда жаҳон иқтисодиётининг устунлиги - бу инновацияларни ишлаб чиқиш ва жамият ҳаётига самарали тадбиқ қилиш даражаси билан белгиланмоқда. Шу бо- исдан ҳам ривожланган мамлакатларда ялпи ички маҳсулотнинг 80-95 фоизи инновациялар- га асосланган янги билимлар ҳисобига таъминланади. Бу эса ушбу давлатларга технологии: ривожланишда етакчи ўринни эгаллашга ва рақобатдош иқтисодиётни юқори даражада уш- лаб туришга кенг имкон беради. Уз навбатида, халқаро тажриба шуни кўрсатадики, сўнгги йилларда жадал ривожланаётган давлатлар

масалан, Хитой, Сингапур, Корея Республикаси- да инновацион тизимни инновацияларни трансферт асосида импорт қилиш йўли билан амал- га оширишни бошладилар. Импорт қилинадиган илмий ва технологии ютуқлардан оқилона фойдаланиш бу давлатларнинг миллий иқтисодий салоҳиятнинг сезиларли даражада ўси- шини таъминлади. Ушбу давлатларнинг инновацион сиёсатининг муҳим хусусияти юқори технологиялар тармоқларини ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга асослан- гани билан алоҳида ажралиб туради. Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион йўналтирил- ган ривожланиш босқичига олиб чиқишнинг ўзига хос хусусияти шундани, ўсиб бораётган глобал рақобат нелгуси йилларда ҳал қилиниши зарур бўлган қуйидаги муаммоларни юзага нелтириши мумнин:

инсон напители учуй рақобат глобал инновацион ривожланишнинг муҳим хусусиятига айланади ва юқори маланали надрларнинг тобора ортиб бораётганлиги билимлар ривожини таъминлайди;

билимлар ривожини таъминлашда ахборот технологияларининг роли ҳамда инновацион фаолиятнинг янада ўсиши учуй тобора долзарб аҳамият насб этиб бораверади.

Бозор иқтисодиёти шароитида янги билимлар ва янги маълумотларни олиш, тўплаш ва улардан фойдаланиш жараёнларини анс эттирадиган инновациялар иқтисодий етанчилининг энг муҳим манбаи ва мамланатнинг жаҳон иқтисодиётидаги рақобатдошлигини таъминловчи муҳим омил ҳисобланади.

Шу боисдан ҳам мамланатимизда фан ва инновацияларни ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларида ривожлантиришнинг стратегии йўналишларини амалга ошириш турли тоифадаги ёшларнинг ижодий салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратилишини таъминлайди. Тадқиқот, янги ва юқори технологияларни ўзлаштириш, уларни ишлаб чиқаришга жорий этишда етанчи рол ўйнаши мумнин бўлган фаол субъект бу ёшлардир. Шу нуқтаи-назардан қараганда, инновацион тафаннурни шанлантириш ёш олимлар ва мутахассисларнинг ижодий фаоллигини ривожлантиришга қаратилган ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишнинг муҳим шартидир.

Ёшларга оид давлат сиёсати интеллектуал салоҳиятни ривожлантириш бўйича аниқ чора-тадбирларни ўз ичига олади. Айниқса инсон ресурслари инновацион ривожланишнинг энг муҳим омилдир. Инновацион фаолият учун надрларни тайёрлаш, уларнинг маланасини ошириш ва қайта тайёрлаш бирлашган тизимни анс этириш ҳам муҳим жараён ҳисобланади. Шу нинг учу н ҳам бу гу нги ну нда мамланатимизнинг инновацион ривожланишини таъминлаш, ривожланаётган инновацион иқтисодиёт шароитида таълимнинг янги, янада самарали восита ва усулларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, таълим ва фан институтларининг ишлаб чиқариш билан ўзаро алоқаларини кенгайтириш тобора долзарб аҳамият касб этмоқда. Бошқа соҳалар қатори таълим тизимида ҳам турли даражадаги кластерларни ташкил этиш, ўқув, илмий ва ишлаб чиқариш бирлашмаларини яратиш долзарб масалалардан ҳисобланади.

Инновацион иқтисодиёт учун инсон ресурсларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришнинг энг муҳим вазифалари қуйидагилардан иборат:

олимларнинг иқтисодий ва ижтимоий хавфсизлиги ва илмий фаолиятнинг обрў- эътиборини, илмий кадрлар ва иқтисодиётнинг реал секторини изчил айланттириш ва уларни ёшартириш, илмий ва инновацион соҳага ёш мутахассисларни жалб қилиш ва бирлаштириш учун қулай шароитларни яратиш ҳам муҳим;

интеллектуал миграцияни минималлаштириш, мамлакат минтақаларида фан ва янги технологияларни жадал ривожлантириш ҳам муҳим жараён ҳисобланади.

Ўзбекистоннинг инновацион ривожланишининг асосий вазифаларидан бири бу ёшлар орасида инновацион қобилиятларни шакллантириш учун муносиб шарт-шароит яратишдир. Инновацион тафаккур янгиликка, номаълум вазиятга мос муносабатни ривожлантиришни, бундай шароитда тезкор жавоб беришни талаб қилади. Шу нуқтаи-назардан қараганда, ҳозирда дунёда янгиликка бўлган интилиш, янгиликни татбиқ қилиш орқали такомиллашиб бораётган эҳтиёжларни қонд ириш, турли хизмат кўрсатиш соҳаларини яратиш д оимий жараён тусини олганлиги туфайли, ижтимоий янгилиниш, унинг назарий ва амалий масалалари тадқиқот предметига айланиб бормоқда. Бу эса, ўз навбатида, инновацион тафаккур гоясини шаклланишига олиб келди”. [1]

Ёшларга хос асосий инновацион компетенциялар қуйидагилардан иборат: узлуксиз таълим

олишга интилиш ва тайёрлик, доимий равишда ўз устида ишлаш, ўз-ўзини мунтазам таълим олишга мажбурлаш ва қайта тайёрлаш, касбий ҳаракатчанлик, янги нарсаларга интилиш, танқидий фикрлаш қобилияти, ижодкорлик ва ишбилармонлик, мустақил ва жамоа билан ишлаш қобилиятини шаклланганлиги, рақобат муҳитида ишлашга тайёрлик ва бошқалар шулар жумласидандир.

Ёшларнинг инновацион қобилиятларини шакллантириш учун университет миқёсида ҳам маълумташкилий ва педагогик шарт-шароитларни яратиш мумкин. Бунинг учун аввалоташқи ва (ёки) ички шарт-шароитларни ҳисобга олиш керак бўлади. Бундай ташкилий ва педагогик шароитлар инновацион тафаккурни юксалтириш вазибаларини муваффақиятли ҳал қилишни таъминлайдиган объектив имкониятлар тўпламидир. Шу боисдан ҳам олий таълим тизимида инновацион таълим муаммоларини ўрганиш, ташқи шароитларни аниқлаш (инновацион муҳитни яратиш, инновацион фонни ўзгартириш мақсадида ўқув жараёнини ислоҳ қилиш, уни мазмунини маънавий кадриятлар билан тўлдириш) ва ички шароитларни (ўсиш) шахснинг “ижодий эркинлик даражаси” юксалтириш, маънавий ва амалий тажрибани уйғунлаштириш, ўз-ўзини ижодий ривожлантирувчи креатив фаолиятни самарали ташкиллаштириш муҳим ҳисобланади. Айни шу ҳолатдагина, инновацион фаолиятнинг қийматини, ижодий ва илмий тадқиқотлар, ўз-ўзини билиш, ўзини ўзи англаш жараёни амалга оширилади.

Тадқиқотда биз талаба-ёшларнинг инновацион қобилиятларини шакллантиришнинг асосий шартларидан бири сифатида университетнинг инновацион йўналтирилган муҳитини кўрсатиб ўтаемиз. Университетнинг инновацион муҳити ўз ичига инновацияларни яратиш, ривожлантириш ва улардан фойдаланиш бўйича кенг қамровли фаолият олиб борадиган маънавий ва моддий муҳитни қамраб олади. Мазкур таълим муассасасининг инновацион йўналтирилган муҳитининг назарий асослари куйидагилардан иборат: очиқлик (хаётга; прогрессив назариялар, тушунчалар ва ғоялар билан қараш; шахс ва жамият муносабатларидаги барқарорлик); мустаҳкамлик; касбий, ижтимоий ва шахсий эҳтиёжларнинг жадал ривожланиши; мактаб ичида ҳам, ундан ташқарида ҳам ҳамкорликни изчил йўлга қўйиш; ўз-ўзини ривожлантириш ва ўзини ўзи бошқариш билан инновацион тизимни таъминлайдиган фаолиятни самарали ташкил этиш; узлуксиз таълим; педагогик жамоанинг корпоратив табиати; анъанавий ва инновацион синтезни ҳисобга олиш ва бошқалар шулар жумласидандир.

Инновацион муҳитнинг ўзига хос муҳим хусусияти ҳар бир талаба-ёшларнинг ижодий потенциали ва инновацион тафаккурининг ривожлантиришга қаратилган омиллари - ҳаёт, тарбия, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялаш синтези эканлиги билан ҳам боғлиқ. Бундай муҳит инновацион педагогиканинг асосий принципларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг мураккаб шакли бўлиб, келажакда мутахассисларни сифатли билимлар олишидан манфаатдор объектларнинг саъй-ҳаракатларини мувофиқлаштиришга имкон берадиган таълим муассасасининг ягона таълим маконидир.

Инновацион ўқув муҳитининг муҳим кўрсаткичи шундаки, у аввало ёш авлод учун шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлиши керак. Инновацион ўқув муҳитининг шахсий маъноси “барча зарур кучлар” айниқса ёшларнинг ижодий салоҳиятини ривожлантириш учун муносиб шарт-шароит яратиш ва шу асосда касбий тайёргарлик ва мартаба учун замин яратишдир.

Инновацион таълим муҳитининг ижтимоий маъноси рақобатбардош мутахассис тайёрлашдир. Фаолият ёндашувига асосланиб, биз ёшларнинг инновацион тафаккурини шакллантиришдаги муваффақияти уларнинг касбга йўналтирилган инновацион фаолиятнинг муҳим шаклларида кўшилишига боғлиқ деб ҳисоблаймиз. Бунинг учун университетимиз инновацион тафаккурни юксалтирувчи ташкилотлар самарали фаолият юритади. Булар жумласига ёшлар ташаббуслари маркази (педагогик ва кўнгилли гуруҳлар), ёш олимлар ва талабалар кенгаши, техник дизайн лабораториялари, студиялар ва устахоналар, баҳс- мунозаралар олиб боровчи клублари ва бошқаларни киритишимиз мумкин. Ушбу уюшмалар инновацион тафаккурни шакллантиришга ҳисса қўшади. Шунинг билан бир қаторда “инновацион тафаккурнинг психологик заминида образлар, маънолар ва ҳукмларнинг ихтиёрий ассоциацияси, бир-бирига семантик таъсири, бунинг натижасида

эса, тил ва тафаккур қоидалари, қонунлари доирасида янги образлар ва тасаввурларни ҳосил бўлиши ётади”.

Жамиятда ижодий ўзини ўзи бошқариш усулларини ўзлаштирган талаба-ёшларни олимлик даражасига олиб чиқади. Масалан, баҳс-мунозаралар олиб боровчи клублар йиғилишлари малакали профессор-ўқитувчилар томонидан таълимнинг долзарб масалаларини ҳал қилувчи олимлар, шунингдек, умумий ёки қўшимча таълим муассасаларидан жалб қилинадиган педагогик жараённинг инновацион моделларини яратадиган инновацион тафаккур қилиш қобилиятига эга педагог ходимлар ҳам таклиф этилади. Бундай тўғарак йиғилишларининг шакллари қуйидагилардан иборат: оғзаки, журнал, бизнес-ўйинлар, ижтимоий ва педагогик лойиҳаларни яратиш гоёларини ёритишга бағишланган ўқув машғулоти, замонавий шароитда таълим ва уни модернизация қилиш бўйича ўқув конференциялари, муаммоли маърузалар ва суҳбатлар, ўқув амалиётини такомиллаштириш учун талабалар томонидан тақдим қилинган лойиҳалар шулар жумласидандир. Бундай клубларда қатнашиш талабалар ва ёш олимларнинг эътиборини фан ва таълим соҳасидаги кескин муаммоларга жалб қилади, касбий маҳоратини оширади, уларнинг ўз-ўзини тарбиялашга бўлган эҳтиёжини рағбатлантиради, омма олдида нутқ сўзлашни ўргатади, ўз позициясини оқилона ва мулоҳазали тарзда ҳимоя қилишга ўргатади.

Талаба-ёшларнинг инновацион тафаккурини ривожлантиришнинг муҳим шартлари уларнинг илмий-тадқиқот ишларида иштирок этишидир. Чунки бундай илмий изланишлар уларни доимий равишда муаммоли вазиятдан чиқишга, ўрганилаётган объектлардаги қарама-қаршилиқларни кўришга, муаммоларни ҳис қилишга имкон беради. Шунингдек улардаги фикрлаш, тасаввур, қизиқувчанлик, ижодий фаолиятни ривожлантиради, касбий адабиётларни чуқур ўрганишга бўлган эҳтиёжни, ўзини ўзи намоён этиш қобилиятини ривожлантиради.

Университет талабалари ва ёш олимларининг илмий-тадқиқот фаолиятининг устувор шаклларида бири бу ижтимоий-педагогик ва инновацион лойиҳалар ишлаб чиқилмайдиган ва амалга ошириладиган турли лойиҳаларда иштирок этиши билан характерланади. Бундай лойиҳаларнинг долзарблиги шундаки, биринчидан, у ностандарт ечимларни таклиф қилади; иккинчидан, олган билимларини амалиётга йўналтиради, ҳар доим аниқ эҳтиёжларни ҳисобга олиб ҳаракат қилишга ундайди; учинчидан, ёш авлоднинг билим, ижтимоий фаоллигини оширади; тўртинчидан, ёшларда инновацион қобилиятларни ривожлантиради; бешинчидан, ёшларнинг инновацион фаоллигини оширади, инновацион циклнинг мазмуни ва механизмлари тўғрисида яхлит гоёларни шакллантиради.

Турли даражада ташкил этилган лойиҳалар асосида талаба-ёшлар касбий фаолиятнинг инновацион шакллари, усуллари ва воситалари; ўзини ўзи ташкил этишга, ҳамкорлик қилишга, мулоқот қилишга тайёр бўлган шахсий ютуқларни қўлга киритиш; ўз-ўзини билишга бўлган эҳтиёжини оширади. Лаборатория фаолиятининг муҳим натижаси талабаларнинг республиканинг турли танловларида ғолиб чиқишига ёрдам беради.

Талабаларнинг инновацион ва ижтимоий фаоллигини шакллантиришда ёшлар ташаббусларини қўллаб-қувватловчи марказлар фаолияти алоҳида ўринни эгаллайди. Чунки талаба-ёшлар ушбу марказларда илмий-тадқиқот ишлари билан шуғулланадилар (лойиҳаларни тайёрлаш, конференциялар, танловлар, кўргазмалар ва бошқалар); талабаларнинг ёшлар педагогик ҳаракатларидаги иштироки (яшаш жойидаги клубларда ишлаш, жамоат бирлашмаларига ёрдам бериш); ижтимоий-педагогик фаолият (ногирон болалар, етимлар билан ишлаш); соғлиқни сақлаш компанияларини ташкил этиш (болалар соғломлаштириш лагерларида ишлаш) ва бошқалар шулар жумласидандир.

Хулоса қилиб айтганда, тадқиқот ва ўқув таркибий қисмларининг интеграцияси талаба-ёшларнинг инновацион тафаккур қилиш компетенцияларини шакллантиришга хизмат қилади. Университетда талаба-ёшларнинг инновацион фаоллигини рағбатлантириш учун ҳар йили танлов ўтказилади: талабаларнинг энг яхши илмий ишлари танлови, инновацион лойиҳалар танлови, “Ёшларнинг инновацион тадбиркорлиги” университетлараро ўтказиладиган фан олимпиадалари ва бошқалар шулар жумласидандир. Шундай қилиб, университетнинг инновацион йўналтирилган муҳити талабаларнинг инновацион компетенцияларини шакллантиришнинг энг муҳим шартлари

ҳисобланади, чунки улар ҳар бир талабага инновацияларни яратиш, амалга ошириш ва акс эттириш орқали ўзаро муносабатларга киришиш, ўзларини жамоатчилик олдида ижодий шахс сифатида тан олиш имконини беради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Кубаева Ш.Т. Уйин ва инновацион тафаккур (онтологик ва гносеологик таҳлил). Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферата. - Самарканд: 2019. -Б.17.
2. Узбекистан Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигининг 2018 йилдаги фаолияти бўйича ҳисоботидан. <https://mininnovation.uz/>
3. Петрова Е.А., Тарасова И.В. Инновационное мышление: путь к успеху руководителя / Карьерный успех: формирование кадрового потенциала / Материалы III Международной конференции (Ярославль, 24-26 октября 2014 г.). - Ярославль: Изд-во Академии Пастухова, 2014. -С. 62-69.
4. Лесков С. Л. Живая инновация. Мышление XXI века: пособие для старшеклассников. 2-е изд. М. : Просвещение, 2010.
5. Сенько Ю. В. Формирование научного стиля мышления учащихся. М: Знание, 1986. (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология»), 10 с.
6. Усольцев А., Шамало Т. Понятие инновационного мышления. Педагогическое образование в России. 2014. № 1. -С. 94.
7. Усольцев А.П. Формирование инновационного мышления школьников в учебном процессе / А.П. Усольцев, Т.Н. Шамало // Образование и наука. - 2014. - № 4. - С. 17-31.
8. Романова Э.Ф. Инновационное мышление - как фактор подготовки старшеклассника к жизни в обществе. -Казан, Казанский педагогический журнал №5, 2018. -С. 186.
9. Шермухамедова, Н. А. "Илмий тадқиқот методологияси." Т. "Фан ва технология" наш (2014): 403-407.
10. Namazova, Yulduz. "National education system in the educational ideas of jadidism." The Light of Islam 2020.3 (2020): 47-57.
11. Абдуллаева, Н. (2023). Эффективные методы организации научной деятельности студентов. in Library, 22(2), 113-125. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/21747>
12. Shermuhamedova, N. A. "Stil nauchnogo myishleniya. Tashkent, Universitet." (2005).
13. Нишанова, О. (2023). Моральные ценности и их роль в обществе . in Library, 7(1), 1-9. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/21923>